

Reflectie Abraham Kuiper Lezing 21 mei 2026

*Klazina Botke Universitair docent Kunstgeschiedenis, gespecialiseerd in renaissance kunst,
Vrije Universiteit Amsterdam*

Authenticiteit en context

Graag begin ik, als kunsthistorica, met een kunstwerk. We zien hier het werk *A.I. God. Portrait of Alan Turing*, de Engelse wiskundige en pionier op het gebied van AI en informatica. Het werk is geveild in november 2024 bij veilinghuis Sotheby's in New York, waar het niet minder dan 1 miljoen dollar opbracht. Ik vind het persoonlijk een vrij onbestemd en vooral saai werk. Maar het zou goed kunnen dat mijn mening meer gestuurd wordt door de *context* dan de wezenlijke vorm: het kunstwerk is namelijk gemaakt door Aida Robot, een humanoïde robot die werkt op basis van kunstmatige intelligentie. Concurrerend veilinghuis Christie's hield vorig jaar ook zijn eerste AI-kunstveiling getiteld *Augmented Intelligence*, met alleen werken gemaakt door middel van kunstmatige intelligentie. Hoewel ook hier de opbrengst prima was, zorgde de veiling voor veel opschudding: duizenden kunstenaars protesteerden en betoogden dat AI-modellen worden getraind met hún werk en dat hier dus de menselijke creativiteit zonder toestemming wordt uitgebuit. De directeur Digitale Kunst bij Christie's zag dat anders. Volgens haar is "AI-technologie ongetwijfeld de toekomst [binnen de kunstmarkt], en zal de verbinding ervan met creativiteit steeds belangrijker worden". Maar is dat wel zo, vroeg ik mij af, vooral na het zien van dit werk. Generatieve AI zal in ieder geval creativiteit *veranderen* en ook wat het betekent om kunst te maken (de digitale kunst-afdeling bij Christie's is trouwens dit jaar stilletje opgeheven).

Ik haal deze voorbeelden aan omdat ze laten zien dat we waarde toekennen aan authenticiteit binnen de kunst, én ze sluiten aan bij de spannende vraag die Thomas net stelde: als de ChatGPT-tekst de Libris literatuurprijs wint, wat dan te doen? De tekst heeft gewonnen en de tekst die bekroond is blijft hetzelfde, ongeacht of de maker menselijk is of niet. Wat ontbreekt voor echte waardering is, volgens Thomas, de menselijke inspanning; een wezenlijk onderdeel van een kunstwerk. Dit ben ik helemaal met hem eens en zou dit willen onderbrengen onder een groter begrip namelijk *context*. Een veranderende context doet een kunstwerk écht anders beleven: het laat ons anders kijken, luisteren of lezen.

Bij kunst kijk ik graag naar een écht werk, liever dan naar een kopie. En ik ben niet de enige. Hoewel mensen genieten van de levensgrote kopie van Michelangelo's *David* voor het Palazzo della Signoria in Florence, willen toeristen toch vooral naar de Galleria dell'Accademia om het door Michelangelo zelf vervaardigde werk te zien. Dit is te verbinden aan het bekende idee van de *aura* van een kunstwerk. De Duitse filosoof Walter Benjamin brengt dit naar voren in zijn invloedrijke essay uit het begin van de twintigste eeuw, getiteld *Het kunstwerk in het tijdperk van de mechanische reproductie*. Benjamin stelt dat zelfs de meest perfecte reproductie van een kunstwerk één element

mist: zijn aanwezigheid in tijd en ruimte, zijn unieke bestaan op de plek waar het zich toevallig bevindt. Hij noemt deze unieke culturele context - dat wil zeggen de aanwezigheid in tijd en ruimte - de 'aura' van het kunstwerk. Dit kunnen we verbinden aan authenticiteit.

Maar ik zie dat we als kunsthistorici soms ook te veel nadruk leggen op authenticiteit in plaats van kwaliteit als waardeoordeel voor een kunstwerk. Misschien heeft u recent in de krant gelezen over de 'herontdekte' Rembrandt in het Rijksmuseum. Bijzonder nieuws, maar eigenlijk ook weer niet. Het komt vaker voor dan je denkt, bijvoorbeeld ook in het geval van *Portret van Rembrandt met een ringkraag*. Dit portret werd in 1768 aangekocht door stadhouder Willem V en bevindt zich nu in de collectie van het Mauritshuis in Den Haag. Jarenlang werd het schilderij beschouwd als een absoluut hoogtepunt uit het oeuvre van Rembrandt; een zelfportret dat hij op jonge leeftijd schilderde. Een tweede versie van het schilderij zit in de collectie van het Germanisches Nationalmuseum in Neurenberg, waarvan altijd werd aangenomen dat het een eigentijdse kopie was. Nu, na nieuw technisch onderzoek, is geconcludeerd dat het Mauritshuis juist de kopie bezit - weliswaar gemaakt in het atelier van Rembrandt - en Neurenberg het origineel. Vind ik het werk in Den Haag nu minder mooi? Dat zou niet moeten, want het is fysiek niet veranderd. Maar kijk ik er anders naar? Ja, dat denk ik wel. De *context* is gewijzigd en dat doet iets met mijn blik: de toeschrijving aan een bepaalde maker, en de daarmee toegekende authenticiteit, beïnvloed hoe we een werk zien en waarderen.

Maar hoe wordt zo'n toeschrijving nu eigenlijk bepaald? Tot ver in de twintigste eeuw werden toeschrijvingen vooral gedaan door individuele kunsthistorici die op basis van hun kennis een oordeel velden – en dus de *context* creëerden. Tegenwoordig bestaat connoisseurschap uit een opeenstapeling van methodes, waarbij verschillende disciplines en specialisten samenwerken. Goed kijken en vergelijken blijft belangrijk, maar altijd in combinatie met vele andere methodes (zoals herkomstonderzoek en materiaal technisch onderzoek bijvoorbeeld). De meest recente ontwikkeling is dat ook generatieve AI wordt ingezet. Een voorbeeld is het Zwitserse bedrijf *Art Recognition*. Zij hebben onderzoek gedaan naar het oeuvre van de beroemde schilder Jan van Eyck, en hun nieuwe AI-analyse beweert, met een zekerheid van bijna 90 %, dat twee versies van *De Heilige Franciscus ontvangt de stigmata* niet volledig door Jan van Eyck zelf zijn gemaakt. Dit zorgde voor enige consternatie in de kunstwereld. En ook ik had hier mijn twijfels bij, want hoe wordt zo'n analyses eigenlijk gemaakt? Nu alleen nog door digitale afbeeldingen te vergelijken. Het AI-model kent de complexe historische *context* van de werken dus niet. Daarvoor zou het programma eerst verder moeten worden getraind door kunsthistorici en andere experts. Door mensen dus.

Maar wat zegt dit nu allemaal? Wat ik zie is dat deze ontwikkelingen twee zaken blootleggen. Ten eerste dat we duidelijk blijven verlangen naar ‘echtheid’ binnen de kunsten. Die *authenticiteit* lijkt dan vooral te zitten in de menselijke hand die eraan te pas komt (wat dus minder het geval is bij de meeste AI-kunst). In de kunstgeschiedenis lijkt deze drang naar authenticiteit soms wat door te slaan – want of het schilderij nu door de meester zelf is geschilderd of door zijn leerling – het werk kan in beide gevallen beoordeeld worden op intrinsieke kwaliteiten én blijft gemaakt met eenzelfde menselijke inspanning.

En ten tweede dat *context* er werkelijk toe doet. Kennis van de context maakt kunst vaak begrijpelijker, het kan betekenis geven aan wat we zien of houvast bij interpretaties, maar *altijd* stuurt het onze ervaring, of we dit nu willen of niet; *context* bepaalt onze houding ten opzichte van het kunstwerk. De David op het plein in Florence vinden we fascinerend, maar zodra we weten dat het een kopie is, gaan we toch liever naar het museum om daar het *echte* werk van Michelangelo te bewonderen. Ik denk (en hoop) omdat we de *context* kennen en daarmee *begrijpen* uit welke menselijke handen dit beeld is ontstaan. Uiteindelijk is kunst een van de meest complexe vormen van informatie die de mensheid kent en het creëren van deze kunst blijft een essentieel onderdeel van wat het betekent om mens te zijn.